

JERNEJ KURINČIČ

Tranzicija naprej ali nazaj

Cerkev in vernost v tranzicijski Sloveniji

V *Šelestenju*, novem slovenskem filmu, se pojavi tudi prizor, ko par pride do (idilične) cerkvice na griču. Znajdeta se pred zaprtimi vrati in zato se trudita skozi režo med vrati razbrati, kaj je notri. Znanec je ta prizor označil kot lakanovski, meni pa se zdi precej dobra podoba za tranzicijsko vernost v naši dragi deželi.

Osamosvojitve Slovenije je za marsikoga pomenila, da bo lažje zadihal. Od družbenih ustrojev si je verjetno najbolj oddahnila ravno Katoliška cerkev, ki je bila prej pod stalnim pritiskom, sumničenjem in zatiranjem. Mnogi so zato pričakovali prerod Cerkve, izbruh nove evangelizacije; da bo rastlinica, ki je bila v temnici, na luči svobode vzcvetela in se razrasla. A to se ni zgodilo, kvečjemu nasprotno, kot da bi osamosvojitve še okrepila sekularizacijo, ki jo je socializem tako rekoč institucionaliziral. Danes, dvajset let po osamosvojitvi, je javna podoba Cerkve umazana kot še nikoli v naši zgodovini. In v javnem prostoru je zelo redka povezava med odrešenjem in krščanstvom. Temu dejstvu se v Cerkvi marsikdo čudi, se nad njim zgraža in v njem vidi znamenje premoči temnih (rdečih) sil. Zakaj torej tranzicija po osamosvojitvi ni prinesla novega vala vernosti, temveč novo nasprotovanje? Ali je res težava samo v drugih?

1. VLOGA CERKVE V SOCIALISTIČNEM REŽIMU

Edaj lahko že s precejšnjo gotovostjo rečemo, da je jugoslovanski totalitarni režim krščanstvo pri nas pravzaprav selektivno toleriral, radikalno pa preganjal bolj institucijo kot pa sam bivanjski odnos. Socializem je namreč sebe dojemal kot *tranzicijski* režim, pot do popolne družbe, kjer je bila pomoč "rezervoarjev smisla", kot je krščanstvo, pravzaprav dobrodošla, čeprav se tega uradno ni smelo priznati. Etični in vedenjski okvir, ki ga je za večino populacije pomenilo krščanstvo, pa tudi njegova deviacija v smislu življenjske pasivnosti, je bila razrastu totalitarnega režima kar po godu. Zagotavljala je mirne, neproblematične državljane, ki niso bili navajeni povzdigovati glasu in se pritoževati. Pa čeprav je v svoji "javni podobi" komunizem temeljil ravno na revoluciji – ko se je krvava prekucija končala,

je bilo treba za celjenje ran in vzpostavitev novega reda treba predvsem veliko Orwellovih konjev. Marksistični miselni stroj je dobro čutil versko krizo Zahoda in je zato mislil, da lahko odstrani Boga in na njegovo mesto postavi idejo, pri tem pa ohrani temeljne ideološke strukture od prej. A se je zmotil – Cerkev, ki je bila po navadi dobra sodelavka raznih režimov in vir njegovih marljivih slug, je postala v komunizmu (kot vernik vseeno lahko zapišem, da ne zgolj zato, ker je bila preganjana) tako rekoč sinonim za odpor. V cerkvenih krogih – in prostorih – so se zbirali, snovali, se podpirali glavni akterji slovenske osamosvojitve. Cerkev je bila vir dovolj močne nasprotne ideologije. Je mednarodna ustanova in kot takšna nudila vire za stik s svetom za železno zaveso. Tudi mnogi duhovniki so bili prepričani aktivisti protikomunizma. Cerkev je s svojo "totalitas" ponudila dovolj močno alternativo socialističnemu totalnemu. Zato je bila tudi ena izmed glavnih "zvezd" osamosvojitve in je predstavljala v zgodnjih devetdesetih tako rekoč zmagoslavno ideologijo. Vsaj tako se nam je zdelo.

2. RAZLIČNE VIZIJE TRANZICIJE

Potem pa je kmalu v "svobodi" prišla hladna prha: po eni strani se je začel množičen osip vernikov, ko bi bilo vendar baje logično, da bi sedaj, ko vera ni preganjana, ljudje končno lahko sproščeno verovali. Pa so začeli iz cerkva izginjati še nekateri, ki so bili zvesto tam za časa represije. Po drugi strani se je pričelo širiti nekakšno razočaranje nad Cerkvijo – kot da je lahko stala v ozadju osamosvojitve, v nadaljnjem procesu tranzicije pa ji je zmanjkalo sape. Stanje se je skozi dvajset let čedalje bolj zaostrovalo in končno privedlo do sedanjega položaja, ko je Cerkev v javnem mnenju izredno nizko in jo le redki vidijo kot srednico odrešenja, mnogi pa kot gnezdo pedofilije in pohlepa. Gotovo to ni edini razlog, a vsekakor ima pomembno vlogo pri tej zaostritvi tudi gledanje na proces tranzicije – kaj so si posamezni družbeni organizmi

predstavljali kot cilj po naši osamosvojitvi. Če so zanjo takrat morda vsi malce potrpežljivi in stopili skupaj, je v kasnejšem, "tranzicijskem" obdobju, prišlo jasno na dan, da se naši pogledi na to, kakšna naj bi bila neodvisna Slovenija, močno razlikujejo. Cerkev je bila vsekakor idejni vir in promotorka ene izmed prevladujočih opcij, drugo zelo močno pa je zastopal liberalizem.

A) DESNA VIZIJA TRANZICIJE

Cerkveno, morda mu lahko rečemo tudi krščansko, konservativno stališče lahko povzamemo s pojmom *restavracija*. To ne pomeni, da so kristjani sistematično zastopali to stališče, pač pa je bilo zelo močno v središčih krščanske politike, pa tudi pri našem cerkvenem vodstvu. Ta vizija je bila bolj kot v prihodnost usmerjena pravzaprav v preteklost, torej v popravilo krivic komunizma in vzpostavitev družbenega reda na demokratičen način, pri čemer je bilo jasno razvidno sklicevanje na predvojni položaj pri nas in na tedanje solidno mesto cerkvenih struktur v družbi. Spogledovanje s predvojno veličino je mnoge šibke kristjane pohujšalo do take mere, da so se od Cerkve oddaljili. Cerkev je v komunističnem času totalni ideji komunizma postavljala naproti totalno idejo krščanstva – ko je sovražna totalna ideja razpadla, se je lahko torej zmagovalna katoliška opcija po mili volji razcvetela. Marsikdo si je predstavljal, da se bo družba vrnila v obdobje krščanske totalitete z začetka dvajsetega stoletja, v čas Škofovih zavodov, Krekove družbe, Ljudske stranke, Korošca ... In marsikaj od tega se je tudi v resnici poskušalo. Zdelo se je, da je po propadu komunizma prosta pot, da Slovenija spet zaživi svojo tradicionalno vero, svoje ukoreninjene vrednote, svojo politično mogočnost. Da bo Cerkev spet imela svojo politično, kulturno in gospodarsko vlogo v družbi. Gotovo si ni nihče predstavljal, da bo natančno tako kot pred revolucijo, vendar so, ob pomanjkanju drugih učinkovitih vzorcev in še živeči nostalgiji, te ideje prevladale.

Pri tem se je dosti premalo računalo, da so komunizem spremljali tudi sekularizacija in drugi liberalizacijski procesi, kot drugod na Zahodu. In pa, da dobršen del slovenskega narodnega telesa ne želi polstoletnega skoka nazaj, temveč si želi iz komunizma naprej. V praksi je takšno stališče desnice in z njo povezanega cerkvenega vodstva pomenilo velik trud za obujanje in obnavljanje. Cerkev se je preveč zanašala na visoke odstotke pri popisih in pridobljeno denacionalizirano premoženje, na svoje ugodne pakte z desnimi vladami in avantgardno vlogo v procesu osamosvajanja. Videti je bilo, kot da je *rekatolizacije* Slovenije samo stvar dveh, treh let. In bomo spet v objemu starega, dobrega, varnega katoliškega okolja – bohkovih kotov, cerkvic na hribčku, verouka v šolah, cerkvenih univerz ... Sicer so "rdeči" nekaj brcali, a smo si rekli, samo stvar časa je, kdaj vas bo konec ... In ko potem ni bilo konec, vse bolj videli na neki drugi strani tako ali drugačno zaroto, pogosto (kakorkoli je to lahko nerazumno) kar komunistično. Pomemben del v tem procesu "reestablis-hmenta" je bila tudi finančna krepitev Cerkve – trudila se je vstopiti na vsa področja javnega življenja: radio, TV, dnevnik, telekomunikacije, posli, šolstvo ... Žal se je večina teh projektov, pogosto zaradi naivnosti vpletenih, končala katastrofalno. Sklepni udarec je temu prizadevanju zadala nedavna "Mariborska afeta". Ob tem je bilo vodstvo vseskozi čisto premalo pripravljeno slišati glas mnogih, ki jih je tako očitna prioriteta ekonomske obnove Cerkve motila. Sicer je res, da je vizija "uboge Cerkve" pač enostranski in problematičen liberalni konstrukt, a vendar bi si kot prevladujoč javni fenomen zaslužila kaj več pozornosti.

A zmotno je, če menimo, da je nostalgичna podoba predvojnega raja, ki so jo mnogi gojili in skušali "v svobodi" tudi realizirati, brez sledov petdesetletnega totalitarizma – marsikateri od desnih akterjev se je do takšne mere nalezal totalitarnega modusa, da je sedaj želel tudi desne, krščanske ideje zastaviti v totalnosti. Če je ostali Zahod doživel fragmentacijo

ideologije, pa je totalitarni vpliv naredil konservativno klerikalno opcijo še bolj nepresledno, brezprizvno in okamenelo. Torej ne gre vse teže za fundamentalizem katoliške desnice pripisati zgolj tradiciji krščanstva, precej je tudi vtihotapljene totalitarne logike. Marsikomu taka vizija pravzaprav kar ustreza, saj smo še iz komunizma navajeni totalnosti, ki daje varnost, v zameno pa zahteva pokorščino razuma in volje. Desno ali cerkveno vizijo tranzicije lahko torej povzamemo kot vrnitev h koreninam naroda, da bomo od njih lahko gradili naprej.

B) LIBERALNA VIZIJA TRANZICIJE

Če je desna opcija želela polstoletno zev v naši kulturi rešiti s povratkom k tedanjim temeljem, pa je, recimo ji, liberalna opcija sklenila graditi na sodobnem trenutku, na zahodni mentaliteti, a je pri tem (prehitro) zanemarila, da pri nas pač nismo imeli korenin in razvoja klasičnega liberalizma in gospodarstva. Za ideologijo si je postavila Žižkovo misel, ki pa je bila pravzaprav bolj kamuflaža kot resnična ideologija. Ker je bilo središčno vodilo liberalnega tokovja pač to, da ni (ne more biti) neke enotne ideje, resnice, morale, ki bi lahko vodila družbo; da ima vsak svojo. Torej skrajno postmoderno stališče. Ki v običajnih družbah pomeni okolje za dialoškost, širino, na novo prebujeno socialno občutljivost, odkrivanje drugosti in drugačnosti, ustvarjalno rabo spora, integracijo tujih kultur, trajnostni razvoj ... V družbah, ki so prerasle klasični liberalizem in njegove pomanjkljivosti. Pri nas pa je bilo predvsem podlaga za biturbo kapitalizem in bogatenje redkih. Slovenski liberalizem je postmoderno cepil na prakapitalistični zakon "človek človeku volk" in tako pravzaprav ustvaril ideologijo, kjer smo vsi enaki in enakopravni, kjer zelo sprejemamo drugačnost, kjer se postavljamo po robu ideologizaciji, kjer zastopamo pravice, kjer je svoboda visoka vrednota ..., a hkrati smo si med seboj konkurenca v boju za preživetje. Da so torej prej našteje vrednote

bolj trava za jagnjeta, da jih volkovi v miru koljejo – in pa ovčji kožuh za čez volkove. Saj je pač že tako, da postmoderni liberalizem misli in filozofije ne jemlje nevemkako resno in obvezujoče. Tako je slovenska liberalna misel hkrati zagovornica mirovništva in agresivnosti, strpnosti in ateizma, sociale in kapitalizma. Jasno, razumsko popolnoma nekonsistentna tvorba, a v praksi se pač izide, sploh če stvarnost obravnavam zgolj fragmentarno, arbitrarno, relativnostno. Slovenski liberalizem je tako pravzaprav nosilec dveh tranzicij hkrati: slovenske iz socializma in pa globalne, iz klasičnega liberalističnega modela v postmoderno paradigmo. Desnica in Cerkev se te druge tranzicije ni dovolj zavedala, levica zanjo ni bila dozorela. Postkomunistična tranzicija namreč ni samo dogajanje bivših komunističnih držav, temveč je proces, ki zaznamuje ves svet. Komunizem je bil še zadnja totalitarna ideologija, tako rekoč dinosaver, in z njegovim propadom je Zahod ali tisto, čemur pravimo naša civilizacija, dokončno z vso težo začutil lastno dekadenco in odsotnost vsakršnih velikih idej. Komunizem je bil, sploh z vso svojo zločinskostjo, že sam dekadentna ideologija, a s svojim padcem je naznanil skrajno dekadenco in novo dobo postmodernizma. Ali morda njegov prenos iz umetnosti in filozofije v prakso. Priklical in naznanil je krizo kapitalističnega Zahoda, ki sicer sebe nikoli ni imel za totalitarnega niti za totalnega, prej za skrajno pluralnega in svobodomiselnega, pa je bil vendar v sledenju temu pluralizmu in liberalnosti včasih skrajno agresiven in posesiven. Komunizem je že s svojim obstojem "svobodnemu svetu" dajal alternativo, drugi breg, ob katerega se je lahko ravno toliko spotikal in se z njim primerjal, da se mu ni bilo treba ukvarjati z lastno izvotljenostjo.

C) KONFLIKT TRANZICIJSKIH PROCESOV

Te razsežnosti tranzicije se desnica pri nas ni dovolj zavedala. Da namreč svet, po katerem se želimo v svoji "novogradnji"

zgledovati, sam izgublja tla pod nogami in je v procesu korenite preobrazbe. Da odkriva nove vrednote. Da tisto, kar od Zahoda pričakujemo, že davno ni več Zahod. Da je kapitalistični raj, po katerem so se nam cedile slinje iz železne zaves, postal ruševina.

Takšno različno gledanje na tranzicijo dveh ključnih tokov slovenske družbe seveda ne more biti brez posledic za življenje družbe. Medsebojne obtožbe so se vseskozi kar vrstile. Na eni strani zmerjanje nasprotnikov s komunisti, nemoralneži, egoisti; na drugi strani oznake kot klerikalci, nestrpneži, staromodneži. Pravzaprav zelo dobra odslikava stanja pred drugo svetovno vojno, samo da tokrat nihče izmed ideologov ni imel res toliko moči in vpliva kot takrat. Da so bili tokratni obračuni pogosto zgolj krinka za divjo pri(h)vatizacijo, po domače krajo, ki je, praktično ves čas, brez prav dosti ozira na strankarsko ali idejno pripadnost, potekala v ozadju. Edino vrednote, ki so jo vodile, so bile različne: pri desnici bolj logika konservativnega kapitalizma, pri levici pa vodilo "homo homini lupus". Če se seveda temu še lahko rečemo vrednote.

Aparat Cerkve je v tem spopadu jasno zavzel desničarsko, kapitalistično stališče, in kot se je pokazalo v mariborski aferi, bil včasih v tem nepredstavljivo korenit. Pri tem ukvarjanju z ekonomsko restavracijo in širjenjem političnega vpliva seveda ni premogel časa in energije, da bi videl "znamenja časa" (če odmislimo, da mu je zmanjkovalo včasih energije tudi za prvotno poslanstvo, to je evangelij). Tako ni opazil, da že zdavnaj slovenska tranzicija ni več toliko tranzicija iz komunizma, ampak bolj tranzicija celotnega Zahoda, ki išče svojo novo identiteto. Ki se izraža v "šibki misli", prevladi hedonizma, radikalnem pragmatizmu in ideologiji agresivnosti. Po drugi strani pa v odprtosti "drugemu", globalizaciji, novi občutljivosti za odnose. Konflikt s postmoderno se zaostri tako navzven kot navznoter: navzven se vse bolj govoriči o sekularizaciji, "hudobnih" medijih, komunističnem prerodu. V svojih vrstah imamo vse več pritoževanja nad

"hudobnim svetom", poudarjanja (moralnega) relativizma, v karizmatičnih krogih pa je tudi vse več ukvarjanja s Hudim Duhom. Vse to zato, ker se mnogi kristjani ne morejo sprijazniti, da vera ne pomeni (več) družbene totalnosti, temveč v prvi vrsti bivanjski odnos. In na takšen način svojo lastno stisko ob srečanju z napornim redkozračjem postmoderne projicirajo na zunanjega sovražnika, naj bo takega ali drugačnega izvora. Ter ugotavljajo, da moramo še bolj strniti svoje vrste. Ker vera izginja. Pa res izginja vera? Ali samo totalna ideologija, "master narrative", ki jo je v preteklosti vsebovala. Je pa res, da zaradi trmastega vztrajanja pri preživelih samozgodbi (narativu) mnogi svoje vere nočejo več živeti kot katoličani. In da drugim pravzaprav več pomeni varnost samozgodbe, njene ustaljene navade in strukture, kot pa kakšen bivanjski odnos s presežno drugim. A obojim Cerkev lahko še spregovori – enim ponudi bolj svežo samozgodbo, drugim pokaže presežno razsežnost osebnega boga.

3. CERKEV V GLOBALNI TRANZICIJI

Akakšna je ta Cerkev? Kaj jo zaznamuje - in v čem se, končno, razlikuje od sedanjega stanja? Na vesoljni ravni je Katoliška cerkev naredila temeljno dejanje tranzicije z 2. vatikanskim koncilom. Na njem se je jasno soočila s kontekstom postmoderne in postavila program svoje rekontekstualizacije, tranzicije. Žal se je realizacija tega koncila omejila zgolj na fasado, kozmetične popravke, ni pa uspela dospeti do njegovega teološkega jedra. To je dolgotrajen proces in ne sme nam zmanjkati potrpljenja. A sedaj se zdi, da se je tudi globalno Cerkev ustrašila zaostritev, ki jih njena tranzicija prinaša, in se v marsičem vrača v staro monolitnost. Ki je pri nas sploh še ni zapustila. Globalno je to do določene mere razumljivo – varnost religioznosti se je razkrojila do takšne mere, da zahteva vztrajati na grebenu med postmoderno in vero skrajne napore. Verjamem in opažam, da globalno vztraja tam vsaj peščica ključnih oseb, čeprav

nekateri tudi odnese na eno ali drugo stran. Pri nas pa se ne na ravni vodstva, ne na ravni ideologije, tega zbrisa sploh ne tvega. Še več, po totalitarni maniri je predstavljen kot območje notranjega sovražnika. Kar je dejansko škodljivo, saj onemogoča in vnaprej diskvalificira vsako iskanje novega, svežega. In obsoja slovensko katolištvo na počasno odmiranje skupaj z njegovo preživelo ideološko hitinjačo. Ta je tako trda, da se mnogi katoliški misleci nehote znajdejo pred izbiro izdati vero ali razum. Nekateri se potuhnejo (in si mislijo svoje), drugi javno odidejo, tretji iščejo tolažbe pri drugih, nekatoliških krščanskih skupnostih. Ne morejo pa sodelovati pri oblikovanju sveže, nove, inkulturirane imago krščanstva, kar je njihova (ekskluzivna) naloga. In tako imajo pogosto škarje in platno v rokah tisti, ki so premalo inteligentni, prestrahopetni ali pa preleni, da bi tvegali soočenje z novitas sedanjega časa.

Kaj torej sedANJI čas zahteva, do česa naj vodi tranzicija Cerkve?

Najprej to vsekakor pomeni, da (slovenska) Cerkev sprejme postmoderne kontekst, v katerem smo se znašli. Kritično sprejme - in vanj inkulturira Evangelij. Da razkrinka šibke in temne točke ter se zasidra v svetle. To pomeni sprejetje skrajne pluralnosti sedanjega časa, ki daje enkratni prostor edinstvenosti, osebi, a boleha tudi za poljubnostjo in kaotičnostjo – ki jo lahko zavezanost osebi Urejevalca (in tudi Stvarnika) ključno razblini. Sodobnost razkriva nezvedljivo drugost Ti-ja, ki na najbolj neposreden način in brez kompromisov daje prostor za Božje. Kolikor pa se zdi ta drugost obupno nepremostljiva, je ravno Proto-Drugi, ki je Bog, s svojimi paradoksnimi dejanji, kot je učlovečenje, in brezpogojno ljubeznijo, predhodno bivanju, znamenje upanja. Sodobnost povzdiguje svobodo osebe, celo do meja, ki so očitno škodljive. Zavezanost Kristusu in ljubezni to svobodo postavlja v nov kontekst ljubečega odnosa. K tej rekontekstualizaciji nujno spada tudi je sprejetje sodobne teologije in njenega iskanja. Odprte teologije in odprte misli. Ne pa zgolj

vztrajanje pri tradiciji in sklicevanje na velika imena prejšnjega stoletja – mar ni tragično, kako malo jih sledi dandanes.

Naslednji korak je sprejetje mesta laikov v Cerkvi. Deklarativno in po raznih dokumentih smo tu že zelo daleč, a v praksi ključnih korakov ne tvegamo. Korakov, ki izvirajo iz naših krstnih služb: Dati laiku polno odgovornost za njegovo vero in odnos do Boga, pa tudi za njegovo mesto v krščanski skupnosti. Tako pa je še vedno ogromno prepričanja, da mora kler razmišljati in delati namesto ljudi. Dati, nadalje, laikom mesto v Cerkvi, ki jim gre glede na njihov poklic, da torej ekonomske službe opravljajo ekonomisti, pravne pravniki, teološke teologi, politične politiki ... Za to mesto dovolj izobraženi, iz svoje krstne pripadnosti Jezusu primerno zanesljivi (če pa se komu zdi, da se lahko na kler vseeno bolj zanese, naj se spomni mariborske afere, saj so jo skuhali prvenstveno kleriki). Da se ne bojimo več izobražencev in svobodne misli, tujih kultur in verstev, iskanja in kritike. Da damo ljudem čutiti, da je to najprej njihova Jezusova Cerkev, kleriki pa smo zgolj hišniki.

Končno to pomeni korenit premislek o hierarhiji. Po domače, o poštenih in dostojanstvenih odnosih v naši skupnosti. Pridigamo svobodo v Kristusu, med seboj pa imamo fevdalne odnose? Nočem ugovarjati niti posegati v hvalevredne institute pokorščine in navdihnjenosti, ki so oddavna uveljavljeni med nami. Sama na sebi je ureditev Cerkve "sacra forma", je pa veliko vprašanje, s čim to

formo napolnimo – ali s formalnim hladom, juridizmom in birokratizmom, ali pa s pristno medsebojno naklonjenostjo, sočutjem in sprejemanjem. Samo s slednjim sledimo Jezusu, s prvim pa se postavljamo ob bok njegovim morilcem, ki so bili prav tako sveto in slepo predani hierarhični formi. Šele, ko bodo med nami v skupnosti, sploh pa med klerom, vladali korektni, svobodni in spoštljivi odnosi; šele ko bodo uslužbenci sprejeli, da so sužnji in hlapci, ne pa knezi naše skupnosti; šele ko bomo vodili raje z zgledom kot z avtoriteto, bo naša "sveta oblast" res to – in bo lahko med nami kraljeval Jezus. In bomo ustrezali kontekstu sodobnikov, ki so na napuh in oblastiželjnost resno alergični.

Verjetno ostaja še kakšen korak, ki bi pomagal k srečanju sodobnosti, Jezusa in naše skupnosti. Kje, katerega in koliko ga bomo uresničili, ostaja odgovornost vsakega od nas, ki se smemo imenovati kristjani. Tudi v tem, da se mora ta postmoderna tranzicija vere odvijati bolj na ravni osebe in naših konkretnih skupnosti kot pa na ravni ustanove, je znamenje našega časa.

VIRI:

L. Boeve, *Onderbroken traditie*, Pelckmans NV, 1999 (bral v angleškem prevodu za potrebe predavanja na TEOF "The Interruption of Tradition", 2001).

G. W. Rutler, *Beyond Modernity*, Ignatius Press, San Francisco 1987.

J. Derrida, *Izbrani spisi o religiji*, Logos, Ljubljana 2003 (sploh "Babilonski stolpi" in "Komu darovati").

E. Levinas, *Čas in drugi*, Družina, Ljubljana 1998.